

RUSZYĆ (467) *vb pf*

inf ruszyć (110). ◇ *fut 1 sg* ruszę (8). ◇ *2 sg* ruszysz (8). ◇ *3 sg* ruszy (98). ◇ *2 pl* ruszycie (1). ◇ *3 pl* ruszą (16). ◇ *praet 1 sg m* ruszyłem, -m ruszył (3). ◇ *2 sg m* ruszyłeś, -eś, -ś ruszył (8). ◇ *3 sg m* ruszył (45). *f* ruszyła (21). *n* ruszyło (35). ◇ *1 pl m pers* -smy ruszyli (1). ◇ *3 pl m pers* ruszyli (3). *subst* ruszyły (4). ◇ *plusq 3 sg m* był ruszył (1) *RejJóz*, b(e)ł rusz(e)ł (1) *PaprUp*. ◇ *imp 2 sg* rusz (4), [ruszy]. ◇ *3 sg* niech, niechaj ruszy (18). ◇ *1 pl* ruszmy (1). ◇ *2 pl* ruszcie (1). ◇ *3 pl* niechaj ruszą (3). ◇ *1 du* ruszwa (2) *KochPs* 84, 166. ◇ *con 1 sg m* bym ruszył (1). ◇ *2 sg m* byś ruszył (2) *RejRozpr*, *SkarŻyw*, by ruszył (1) *BielSpr*. ◇ *3 sg m* by ruszył (7). *f* by, bodaj ruszyła (8). *n* by ruszyło (9), by rusz(e)ło (1) *KlonŻal*. ◇ *1 pl m pers* byśmy ruszéli *SarnStat* (2), byśmy ruszyli (1) *UstPraw*. ◇ *3 pl m pers* by ruszyli (2). *subst* by ruszyły (3), [by ruszéli]. ◇ *con praet 3 sg m* by był ruszył (1). ◇ *impers praet* rusz(o)no *BielKron* (3), było rusz(o)no (1) *GórnRozm*. ◇ *con* by ruszono (4); -ono (1), -(o)no (3). ◇ *part praet act* ruszywszy (29).

Sł stp notuje, Cn s.v. ruszam aliter. tykam; rusza mię trucizna; Linde XVI – XVIII w.

I. Transit. (452) :

1. *Wprawić w ruch, poruszyć; movere Vulg, PolAnt; dimovere Mącz* [w tym: kogo, czego (3), co (2), kogo, czego a. kogo, co (13)] (42) : Michał powiedą yż Wągy Liłt [położony na niej] njcz nieruflł. *RejKup* aa7v, aa7v, aa8v; [człowiek pełen nadziei] nigdy dobrej myśli/ w śwych śprawach nie mieni [...]. Iáko Dąb mocno ftoi/ co go wiátr nie ruży *RejZwierz* 113v; Spiełzyłz fye/ byś nie zmiełkał téż tá m wotum śwego Powieźić/ álbo kuflá rużyć fołnowego. *PudłFr* 55; *SkarKaz* 8b.

ruszyć czym (6): *Murm* 73; *RejZwierc* 120v; by namniéy rużyły Iálczórki krzakiem/ tá fye dułzá [tj. sarneczka] złęknie/ Aż od boiáźni ná źiemii przyklęknie. *KochPieś* 13; *ArtKanc* R19v; *KlonKr* C4; Ale ná on dzień weźmie^m ciáło mocne iáko żelázo/ [...] mocne nád wżytki ludzkie śily/ ktorymi y źiemią rużyć będzie mogł ieden wwiłbiony. *SkarKaz* 205a.

Zwroty: »ruszyć z gruntu« = *wstrząsnąć* (1): Rużyłeś [Panie] z gruntu źiemie pádác fye musiáła *KochPs* 86.

»ledwie ruszyć« (1): Zadną miárą tákiego ciężaru [zbroi] nieznióę/ Wymyślcie co lekźęgo/ dla Bogá was profzę: Tá m ię zięłá/ że fołá ledwie rużyć mogę *WyprPl* Bv.

»sobą ruszyć« = *ruszyć się* (4): [Wirgilius śłup sprawił i obrazy dwunastu krain] rzimianie zawfze wiewieli, w ktoreby fie im krainie przeciuić chcieli, bo obraz tey krainy wnet fołá rużył *BielŻyw* 124; *BielKron* 52; Kiedy [człowiek] ma iść wdroę wzywa tego ktory áni fłápić może/ [...] y od tego ktory fołá rużyć nie może [tj. bożka; ab ignavissimo] ząda rękam śwjm dowćipu. *BudBib Sap* 13/19; *WyprPl* Bv.

W przén (2) : Dźiśia z wefelem chodźifz/ w rołkolzy fię zówodźifz/ [...] á iutro cię k grobu niółá/ iefteś iutrzenną rołá/ fkoró śmierć ruży kołá. *ArtKanc* R19v; A iz ná cnotę fortuná iák zywo, Nie zyczna, [...] Rużyłá kołem, álic wnet [...] cnego Páná fławę ołzpeciłá. *KlonKr* C4.

Przen (9) : [Pan] Rużył gromów/ y wypuścił ogniłté ftrzáły *KochPs* 24, 15; A rozum ktory w fwołodzie/ Vmiał mówić o przygodzie/ [...] Ale gdy śiędzie ná wadze/ Zalu rużyć niema władze. *KochTr* 18; Iełt Bog ná niebie infzy bez ktorego áni Prędkii dzień może wieś fwoich koł wzłocnych/ Ani noc fkrzydeł rużyć zábudzonych. *WitosłLut* A6; Ruźcież iedno tych fundámentow religiey

ftárey y kápłáńftwá/ wyrzycie wielkie zryfowanie murow kroleftwá/ y oyczyzny wálzey *SkarKazSej* 682a; [Iefliby też bacził ktorego tak vpadł⁸⁰ iżby rofpaczał w łafce Pańskiey przez ranienie łamnienia łwego rułzi onej apteki piłma łwiętego *RejKat* 64].

ruszyć kim, czym (5): *Cf Zwroty.*

Przysłowie: Bárzos tu rułyl rozumem Iako zdechly pyes ogonem. *RejKup* k2.

Zwroty: »ruszyć rozumem, rozumow, [mozgu]« [szyk *zmienny*] (3:1): Włeręm pánie ia nietułłyl Abyeś ták rozumem rułłyl *RejRozpr* C2; *RejKup* k2; nielza było ináčzey męłzczyzنام/ iedno łzukác thákowych drog/ rułłyc włłzytkich rozumow/ zmácác włzelákich fortyłow/ iákoby białęłowy powłcięgliwie żyłł *GórnDworz* T8v; Otrząłni fie mé łerce/ á rułł łwym rozumem Niewieścim *GosłCast* 62; [Patrz tego mędrka starego, Jak ci ruszył mózgu swego! *DramStp* I 642].

»sobą nie dać ruszyć« = *trwać w swoim przekonaniu* (1): To misię ielłcze zdało godno być powiedaniá/ Gdy tak łobą niedał żádnemu rułłyc [*Franciszek Spiera żadnemu doktorowi*] *MurzHist* S4v.

»ruszyć [kogo] z umysłu« = *zniweczyć czyjeś zamiary, zachwiać czyimś przekonaniem* (1): Dimovere de vel ex statu, Zámotác kim/ Rułłyc go z yego vmysłu. *Mącz* 417d.

»wzrokiem ruszyć« = *spojrzeć* (1): Pan co włzem władnie/ á gđzie wzrokiem rułłyc/ Włłzytko fie krułłzy. Zátrząłnął łwiátem *GrabowSet* Nv.

a. O częściach ciała (4) :

ruszyć czym (1): Y w net [!] Symon zmawiaiać fie z czárty vczyłł to/ iłł głowá rułłyl on vmárly. *SkarŻyw* 436. [*Cf wyżej Przen Przysłowie.*]

Zwroty: »nie ruszyć języka« = *nie wydać żadnego głosu* (1): Zás v włłzech łynow Izráelowych nie rułłyc pies ięzyká łwego [*non movebit canis linguam suam*]/ od człowieká alł do bydlęciá [*tj. ani na człowieka, ani na bydlę*] *BudBib Ex* 11/7.

»nie ruszyć ręki albo nogi« (2): *HistJóz* B3; Mowił też krol Egiptłki do Iozephá: Iá ielłthem Pháráo: krom rołkazania twego nie rułłyc żaden ręki álbo nogi [*non movebit quisquam manum aut pedem*] we włłzyłłtkiey ziemi Egiptłłkiey *Leop Gen* 41/44 [*idem HistJóz*].

[*Przen:*

Zwrot: »ruszyć rąk i nog«: A thák thu potrzebá rułłyc rąk y nog/ ábyłłmy fie wyłłtrzegáli grzechow á łtáránie czynili o łwiątołłliwość żywotá náłłzego. *GilPos* A6.]

b. Potrzásnac; przen (9) :

Zwrot: »(d)zwonka ruszyć« = *dotknąć zagadnień drażliwych, zwykle narażając się komuś* [szyk *zmienny*] (9): Pomnicież panowie bracia włłłzytkom ia też tułłzył Iże był kazdy zwas w on czas barzo dzwonka rułłzył *RejJóz* P2v; *RejKup* d3v; przyłłtoi to pięknie káždemu/ By łwe łłáchetne łpráwy záwždy wiódł k łepłłzemu. Nie trácąc márnie czáfu máiać Bosłkie dáry/ Gdyż záwždy v pocłłciwych to był zwyczáy łtáry. Bo ácz ielł rzecz łtráłłliwa o to fie pokułłć/ Szácowác ludzłkie łpráwy mułł dzwonká rułłyc. *RejWiz* 2, 9v, 57v, 86v; Niechcę o tym łłzerzéy mówić/ bym zwónká nie rułłzył *OrzQuin* Zv; *RejZwierc* 36v, 250v.

2. Przemiełcić, przeniełć w inne miejsce; movere *HistAl*, *Mącz*, *Calag*; *amovere* *HistAl*; *ferre* *Vulg*; *solvere* *Mącz* [w tym: *kogo, co* (43), *kogo, czego* (7), *kogo, czego a. kogo, co* (15)] (65) : [*Klaudia*]

Vwiązawłzy pás/ łciągnęła łodzyą/ ktorey włyfscy nie mogli rułzyć. *BielKron* 25, 41v; *RejPos* 135v; Zaden ták mocny w ręce nie był/ y ták śmiály/ Ktoryby mogł ábo śmiał rułzyć oney łkály. *KlonWor* 22.

ruszyć skąd (9): *KochPs* 84 [*idem*] 166 *cf W przen.* *Cf ruszyć skąd dokąd*; »z miejsca (nie) ruszyć«.

ruszyć skąd dokąd (1): Rułzył tedy Moizełfz namiot álbo dom Boży z rołkazania Pańłkiego od gory Oreb ná iną łtronę namiotow Izraéłłkich opodał od nich *BielKron* 35.

Zwoty: »z fundamentow ruszyć« (1): Zadne bowiem śily tákowe być nie mogą/ ktoreby dobrze vgruntowána y zgodną Rzeczpołpolithą z iey fundámenthow y ozdob rułzyć miały *Phil* P2.

»ledwie moc ruszyć« (1): Wiećie iáko wielki kámieñ Niebędzie nas tych czterech zeñ. Ktory do drzwi przywálo Kiedy miłtrzá w grob wložono Ktorego mężow dwádzieściá. Ledwie mogą rułzyć z mieyfcá. *MWilkHist* G4.

»z miejsca (nie) ruszyć« [*szyk zmienny*] (6): Bo łkorom namniey nog łwoich z myeyfcá łwego rułfył/ Wnet káždy moy nyeprzyacyel wyelce łobyet tułfył *LubPs* K3v; gdy otrzymał [*Kłodoweus*] zwycięłtwo nád Wizgoty/ połłał koniá łwiętemu Marćinowi do Turoná ná ofiáre/ á gdy go zás chciáł odkupić łtem złotyeh/ nie možno go z mieyfcá rułzyć *BielKron* 162, 376v; Przetóz o nim [*o Archimedesie*] ták rozumiano/ że Archimedes móglby ziemię iáko wielka ielł z mieyfcá rułzyć *GrzepGeom* Bv; Gdy przyłzli z ciálem ná to mieyłce gdzie Krol iemu [*św. Medardowi*] łam pogrzeb obrał/ y kołciól był zbudowác vmyłłł: ciáłá rułzyć žadną miárá z mieyfcá niemogli. *SkarŻyw* 528; *MWilkHist* G4.

W przen (3): powłtañ lutni moiá/ Rułzwá rožánorekiéy zarze z iey pokoiá. *KochPs* 84 [*idem*] 166; *Phil* P2.

Przen (4) :

Zwoty: »nie dáć się z miejsca ruszyć« = *trwac w swoim przekonaniu* (1): Ták żeby mułłá być nád kretá łlepym/ ktoby tego nie widziáł: á nád pieñ gnułnieyłzy/ ktoby łię w tym nie czuł: y tym łię nie dáł z mieyfcá łwego rułzyć/ że bez piłmá ł. nic w łpráwie zbáwienney nielza czynić *CzechEp* 122.

»z miejsca ruszyć« = *podważyć, zakwestionowac* [*szyk zmienny*] (3): *SarnUzn* C8; Ten Artykuł [*wtóry artykuł wiary katolickiej*] z mieyfcá łwego rułzył y wyłzpoił Franciłcus Daudis/ Georgius Blándrátá/ y włyfscy ich vcźniowie *ReszPrz* 76; Kręćcie/ gryźcie heretycy/ ten dobrze mocną ręką wbito goźdź [*tj. katolicką naukę o eucharystii*]/ nie rułzyćie go z mieyfcá/ y zęby połamiećie. *SkarKaz* 158a.

a. *O ruchach wojsk związanych z taktyką prowadzenia bitew lub przemieszczaniem się oddziałów* (44) : Rułzywłzy lekki lud z woylká Kázimierz/ zwłáłzcza Tátary á Litwę s Pawłem Iafieñłkim/ y z dworzány pod wielką chorągwią/ vderzyli ná lud Mátyałzow y porázili gi *BielKron* 395v; Ielłiby też s przodku rząd álbo dwa rułzył/ odkryiefz woylko ku łzkodzie łwoiey *BielSpr* 18.

ruszyć przeciw(ko) komu (3): Gdy łpráwiłz woylko ná czterzy gráni/ rułz obie łkrzydłe thwoie iezdne/ á choćia y piełzy/ przeciw nieprzyacielowi s pomocniki łwemi *BielSpr* 21v. *Cf* »ruszyć zastępy«.

ruszyć skąd (13): Krol Polki gdy sie dowiedzyał [o okrucieństwach poczynionych na Litwie przez Owczynę]/ łtego załmucony był/ rufzył ludzi s Polki zwłafzczá z Litwy/ iedny zá pieniádze/ drugie s powinowáctwá/ ták piełze iáko iezne. *BielKron* 423. Cf *Zwroty*.

ruszyć dokąd (3): Przyszli tegodnia Zołnierze zwielkim durmem [lege: hurmem] do Hetmana prosząc go aby ie gdzie ruszył zeby tak desides nieleżeli *ActReg* 8; A ieflibyśmy ich [szlachciców wojnę służyć powinnych] do dwu niedziel nie rufzéli zá gránice/ tedy przy nas dłužéy trwác nie będą powinni. *SarnStat* 132 [*idem*] 132.

Zwroty: »z miejsca ruszyć« (1): lepiej iest woysko mnieyše mieć w mieyfcu dobrym [...] / ktorym fnádnie przydzie z nieprzyiácielem czynić [...] / niż wálnemu woysku/ ktore gdy z mieyfcá rufzył/ wšyftko pomieszalł y záwichrzenie szkodliwe vczynił. *BielSpr* 18.

»ruszyć oboz, namioty« [w tym: *skąd* (2)] = *movere castra Mącz, Calag* [szyk zmienny] (6:1): Z támtąd oboz rufzywšy [et cepit omnem potestatem eius]/ y wšytki woyská piełze y iezdne z wozmi ciągnął przez gory. *BibRadz Iudith* 2/11, *Ier* 37/11; A ták Iozue ráno powštawšy rufzył namioty. *BielKron* 46v; E portu solvere, et solvere naves e portu, Rufzić obóz nawodny. *Mącz* 400c, 233d, 400b; *Calag* 508a.

»wojsko, wojska (G sg a. A pl) ruszyć« [w tym: *skąd* (2)] [szyk zmienny] (7:1): Co gdy powiedziano Abimelechowi/ rufzył woysko swoie [tulit exercitum suum]/ y rozdzielil ná trzy Huffy *Leop Iudic* 9/43; Sláchtá winna bronić granic od wfkokow nieprzyiácielłkich šwym kofztem/ A gdybyśmy z gránic woysko rufzyli/ tedy poddánym nášzym winnišmy szkodę nágradzić. *UstPraw* D3; *BibRadz 2.Par* 35/20; Potym Cefarz rufzył woysko/ przyciágli do Káłtroterreum *BielKron* 222v; ktorym [pieszym] fnádnie przydzie nieprzyiácielem czynić łkoczywšy weń prędko/ niż wálnemn [!] woysku/ ktore/ gdy z mieyfcá rufzył/ wšyftko pomieszalł y záwichrzenie szkodliwe vczynił. *BielSpr* 18; Zaráz káždy z ošobná/ poczał dobrze tufzyć/ Powiedáiac zwycięstwo/ dobrze woysko rufzyć. *HistHel* D2; *KochJez* B3; Prosili tez Pošłowie zeby wojska ruszono aby takich szkod nie czynili zołnierze ludziom. *ActReg* 6.

»ruszyć zastęp(y), zastępow, ufow, roty (G sg a. A pl)« [w tym: *skąd* (8), przeciw(ko) komu (2)] = (a) *motare a. movere exercitum HistAl* [szyk zmienny] (18:1:1:1): Potym Alexander rufzywšy zaštępow poczał poštępowác. *HistAl* C6; Darius thedy rufzywšy wielkie zaštępy swoie ciągnął ku rzece Grancus/ á tām swoie namioty rozbił *HistAl* F3v; Porus krol Indiyski ktory z bitwy viachał/ był w miefcie Baktricen á zgromadzal zaštęp áby šnim po wthore wal[c]żył. Co gdi vlyšzał Alexander rufzył przeciw iemu zaštęp *HistAl* H4, B6, C8, C8v, Dv, D2v (19); Iefli obaczył iz nieprzyiáciel [!] flábo w šwey špráwie štoi/ iefli s šobą trwožą/ ktemu pod rownią woyská/ może sie potykác rufzywšy s przodku vřow šwoich męžow nalepszych ták iezdnych iako piešzych *BielSpr* 15v; Rotmištrz *ex officio* ná Tribunal pozwány/ [...] iefliby *ex temeraria satisfacione* przyšzło/ áž *ad poenam bannitionis* ma byđż przewodžón/ *femotis omnibus delationibus: Excepto*, gđzieby Róty rufzono przeciwko nieprzyiácielowi Koronnému *SarnStat* 435.

Przen (1) :

ruszyć na kogo (1): Leć Bog [...] odiał šerce Pánu y woysku wšyftkiemu. Rufzył nań [na króla Władysława Warneńczyka] Turká w mocy *CzahTr* Gv.

[*ruszyć przeciwko komu*: Abowiem Pan rużył [*ascendere fecit*] przeciwko nim Krolá Cháldeyfskiego *BibRadz 2.Par 36/17.*]

b. *Przetrząsnąć, przewrócić (1)*: Dobrze by tych szat porużyć A nie wadzy ich przełufzyć [...] Boć tu wżytko trzeba rużyć Y białe chufty przełufzyć *RejJóz D7v.*

c. *O puszczaniu krwi (1)*:

Zwrot: »[z czego] krew ruszyć« (1): Gdy tedy niekto ofzaleie od ikázoney krwie/ [...] Tákiemu z nofá krew rużyć pomaga/ czym ostrym nozdrze wzdrápawłzy á záciić mu żyłę pořzod czołá *SienLek 52.*

d. *Pogonić, popędzić (1)*: Bo więc kázdy kto sie wto [*tj. w myślistwo*] wda Snadz o żadną iuż rzecz niedba O tym że cały dzień mowi Iáko požar z kruczkiem [*imiona psów*] łowi Wnetem ia Mátuřsu tuřył Gdy go [*zajęca*] łkoro zá lás [*lege: Zalas [imię psa]*] ruřył Iže nam trudno miał vćiec *RejRozpr H2v.*

3. *Wypędzić, usunąć; movere PolAnt; commovere Mącz [skąd; w tym: kogo (G a. A) (3)] (4)*: Sedibus commovere, Ruřzić/ wygnąć, wypędzić z mieřkánia/ z ofiadłosci. *Mącz [234]b*; Pořtanowię z nimi przymierze wieczne/ ábych był Bogiem ich/ á oni ludem moim/ áni potym rużę ludu Izráelfskiego z tey ziemie ktorám im dał. *BudBib Bar 2/31[35]*; *CzechEp 58.*

Przen (1): (*did*) Pořel powiada iż iest od boga/ a czařu niepatrzy (–) Pořtoy iedno Lotrze řmiały Iako będzies tak zuphaly. Trudnoć na rąty rořkładać Gdy komu czas przydzie wřyadać. Iuż tam řprawy wřtać muřzå Kaźdego řpokoiu [*lege: z pokoju ‘z řycia’*] ruřzå. *RejKup e5.*

4. *Dotknąć; tangere Mącz, Cn; movere Mącz [w tym: kogo, co a. kogo, czego (15), czego (3), co (1)] (20)*: A mářztálerzá tłucze iż go [*konia*] nie wyciera. A tho widziřł że w nim proch gdzye go iedno ruřzy *RejWiz 72*; [*papieř Lucjusz*] ruřzył ciála y kořci s. Wáwrzyńcá wywiáduiác sie znákw od niego iestliby chćiał do Polfski *BielKron 356v, 95v*; iedno mu drzewo vkazał [*Bóg Adamowi*]/ rořkázuiác mu/ ábyř tego drzewá nie ruřzał/ áni żadnego owocu iego/ powiedáiac mu to: iż łkoro go ruřzyřł/ tedy wnet pewnie řmierćią vmorzon będzyeřł. *RejPos 100v, 83v, 149v; ModřBaz 104*; pátrż żebyř onego kořzá coř w polu zořtáwił/ nieruřzył: bo w nim wąż wielki řiedzi *Skarřzyw 325, 436, 546*; [*król Midas*] Potraw ruřzył/ wnet złotem řtánęły potráwy. *KochDz 107*; á w tey grze/ kto ruřzy [*tj. dotknie pionka*]/ Wymowki niemářł/ s tymże ná plác kłufzy. *KochSz B2; PudłFr 48.*

ruszyć czym (1): Rzekł Anyoł [*do Gedeona*]/ połoz mieřo y chleb ná łkále/ á poley zwirzchu polewką. A gdy to vczynił/ ruřzył tego Anyoł rozgą/ wyřtąpił ogień ná to s kámienia á řtrawił ony potráwy *BielKron 50.*

Przen (6): Przekłété řzczęřcić: czy řnac gorzėy duřzy/ Kto rány ruřzy. *KochTr 16.*

Zwoty: »ruszyć w sadno« [*w tym: [około czego]*] = *urazić kogoř, trafiając w czuły punkt (4)*: Movi hominem, Ruřziłem go w řadno/ to yeřł rořgniewałem. *Mącz 233d*; *Ulcus tangere, Ruřzić kogo w řadno/ to yeřł/ tráfić mu tę rzecz która go mierzi á w niey winien yeřł. Mącz 501b, 439c*; Executią teź odbieránia dzierżaw Imion Krolewfskich grořono. Co nie iednego ruřzyło w řadno *StryjKron 762*; [O tuř iey ruřzył w řadno/ około tych přtrufzek *PaprPrzykaz C3v*].

»ruszyć w sadno« = *przekonać kogoř, uzmysłowić istotę rzeczy (1)*: Heliařze/ Awenyeliki: gánia chrzeřt máłych dźiatek/ powiádáiac iż nie iest wedle myřli y rořkazánia páná Chryřtuřowęgo: czemu

ich to nie ruży w lądno: iż iefli nie wedle woléy Chryftá Páná ieft chrzeft málych: A dla tego świętością ieft/ iże ma znak zwiérzchni *BiałKat* 261.

[Dla wielu użyć z negacją istnieje duża płynność granic między tym znac. a znac. 2. i 5., niekiedy też 6.; „nie ruszyć” znaczy: ‘nie przemieścić w inne miejsce, nie dotknąć, nie zabrać’, też ‘nie wziąć do ręki, nie użyć’.]

5. *Zabrać, wziąć; tangere Mącz* [w tym: czego (1), czego a. co (2)] (4) : Tetigin tui quinquam? Rużyłemci czego twego? *Mącz* 470d.

a. *Przywłaszczyć sobie, ukraść* (3) : Było w tym kościele [*Apollona*] wielkie bogactwo/ kthorego żadny nie śmiał rużyć ani náiechác/ bo ná thym czárći fwoię ftraż mieli. *BielKron* 274, 265v; Byś miał y Burmiftrzá brátá/ Rużyfzli tu [w sklepie, tj. w piwnicy] ofraź kátá. *RejZwierc* 237.

6. *Użyć, posłużyć się czymś, zastosować coś* [w tym: czego (6), co (1), czego a. co (4)] (11) :

a. *O zasobach materialnych* (7) : [król *Ludwik Węgierski*] Połowicę fkarbow kościelnych rużył/ nád kthoremi Władziłáwá Bifkupá y Probofzczá pięć kościołow wftáwił *BielKron* 305v; A pátrz bábá zdechła iuż nápoły/ będzie nofiła pieniędzy máchárzynę w zánádrzu/ á nie ruży ich by miała zdechnąć od głodu *RejZwierc* 66.

ruszyć dla kogo (1): *SkarŻyw* A3 cf *W* przen.

ruszyć na co (3): Káliph pan miáftá [...] nie chciał fkarbu zebránego czáfu potrzeby ná obronę rużyć. *BielKron* 267v; [miał król] także pultorakrac fto tífieci zawieznie ktorich tez bel na zadna potrzebe nierużel *Paprup* K2v; *CiekPotr* 2.

W przen (1) : A z czego fie im [sługom i przyjaciółom bożym] kiedy Pan Bog wymowić wmiął? á ktorego dla nich fkarbu fwego nierużył? *SkarŻyw* A3.

Przen [na kogo] (1) : wżákże ifz [...] z flepoty więcey/ niźli z złości y krnąbrności grzeźyli: rużył Pan Bog hoynieyfzey fkarbnice nań łáfki fwoiey: wedle náturey iego twardey/ dáiąc mu ofobliwy do wpamiętánia obyczáy. *SkarŻyw* 80.

b. *O abstraktach* (4) : (nagł) Mnich powieda yż poślowie więcey fie domyfláią (–) [...] Takies tem [lege: ten] mnjma by wygrał Iż fyę snami wrofmowy dał Ano yfcie tu fnas każdy Może mu wtem fproftacz zawždy Bo acz fdalieka pokułfy Aliecz fnami dworfstwa ruży *RejKup* t5v.

Zwroty: »ruszyć fortelu« (1): A iż niewiedział [czart] kędy á iáko w to [tj. zburzenie między ludźmi pokoju, który miał nastać po narodzinach Chrystusa] wkroczyć/ tedy rużył onego ftárego fortelu fwego/ iż on zówždy fwe fpráwy przez złe ludzi [...] zwykł fpráwować *RejPos* 25v.

»pilności ruszyć« (1): A ták rádząc brácie moy gdy małz fwiát powoli/ Záfieway s tą pńzenicą tu ná tákiey roli/ Iákoćby márný kákol nie mogł iey zágłufzyć/ A wierz mi żeć tu trzeba w tym pilności rużyć. *RejPos* Ooo5v.

»ruszyć pomocy« = *pomóc* (1): A doday mi rády fwéy/ iefliź mátki moiéy Służnie imię zabiérafz/ ruż pomocy fwoiey *GosłCast* 51.

7. *Uszkodzić, naruszyć, spowodować stratę, uszczerbek* [w tym: czego (4), co (3), kogo, czego a. kogo, co (26)] (33) :

a. *W znaczeniu fizycznym: zniszczyć, zepsuć, zburzyć* (11) : ktore [pałace] widząc Alexander kazał zápalić/ á záfie po máley chwili wżáłowawfzy fie ich przykazał áby ich żaden nie śmiał rużyć

[*comburere*]. *HistAl* F6; *OrzRozm* O2v; Ná grobie kazála [*Semiramis*] ty łowá łobie nápiłác: Kto rułzy grobu mego/ naydzye w nim co ołobliwego. *BielKron* 10v; Gdy [*cesarz turecki*] do Budzyniá przyciágnął/ náłázł Budzyn bez wólélákíey obrony/ opułzczoney: Zamku nic nierułzywłzy potym odciágnął. *BielKron* 308v; Ale tákiégo Vpułtu z Gruntu záłypánégo/ trudno ma wodá rułzyć. *Strum* M3v; *CzechRozm* 157v; *MWilkHist* D3v.

Przen (2) : Iż przy pierwłzym miáłtá y kościółá zborzeniu/ [...] mury tylko y ściány rozwałono/ fundámentow nierułzywłzy *CzechRozm* 166; *KochProp* 15.

a. *O działaniach wojennych: spustoszyć* (2) :

Zwrot: »ziemię ruszyć« (2): A tak waláką ziemyá rvłłicz. yełth. yakoby na náłégo Bogatego Czełarza yego. m. ziemyá reká viczyagnal. *MetrKor* 46/118, 46/175v.

Szereg: »ruszyć albo kazić« (1): azebi kto walłe granycze. a ziemyá rvłłicz albo kazicz myal. nykomułzmy tego nyerołkazaly. *MetrKor* 46/175v.

b. *O ludziach: skrzywdzić, zaszkodzić komuś* (5) : *RejWiz* 4v; tego narodu Izráélłkiego żaden mor/ áni walká/ áni łkáza żadna nie rułzy/ łám ich Bog łtrzeże y opieka łie imi *BielKron* 43; Pilnuy polá ktore żná/ á chodz zá niemi. Azam nie rołkazał párobkom/ áby cię nierułzyli [*ut non tangant te*]? *BudBib Ruth* 2/9; Ian krzćiciel gdy go żołnierze pytáli/ coby czynić mieli/ odpowiedziáł: Aby nikogo nierułzyli/ áni potwarzáli [*Ne quem concutiant, ne calumnientur*]/ á ná łwych żołdżiech przełtawáli. *ModrzBaz* 117.

Przen (1) : Wiefz przyrodzone [*lege*: przyrodzenie] fortuny Dżywno tam brząkaia łtruny Kto łobie na łepiey tułzy Tego więcz narychley rułzy *RejJóz* E7v.

c. *W znaczeniu abstrakcyjnym: skazić coś a. kogoś, zachwiać czymś a. czyjś postawą, przekonaniem* (17) : Bo włzytki ine łzkody by náwięłtze były Mogá być naprawione gdy ćczy nierułzyły *RejJóz* G8, A3v; *LubPs* K4 *marg*; Dołyc ielł poczćiwemu gdy o łobie rádzi/ [...] Nie rułzy nigdy cnoty/ łtrzeże pilnie wiáry *RejWiz* 90v; (*marg*) Stáley myłli/ łtrách nie rułzi (–) Iedno łtoy mocno wiernie w poczćiwey łtałóści/ Nie rułzą cie nigdy nic żadne przypáđłóści. *RejWiz* 103, 4v, 120v, 142, Dd3; nie ná łkárbie ále ná łłowie Krolewłkim/ iáko ná łkále Krolełtwo Polłkie łtoi: rułzyłzi łkárbu Krolewłłkiego/ nie hnet POLłká zginie: rułzyłzi łłowá iego/ hnet włzytko rázem vpáđnie. *OrzRozm* O2v; *KochFr* 74; Aniellką łtraż miey nád námi/ [...] thák nas żadna rzecz nie rułzy/ ktorá [...] z Szátáńłkiey pokuły/ ná ludżie zwyłká przychodżić *ArtKanc* T5v; Cnotá mówię/ która w nim ták obwárta byłá/ Iż iey niewiełcia chyłtrołł namniéy nierułzyłá. *GosłCast* 11.

ruszyć komu (1): By to łlo o czo inłżego A nie tknęło łtanu mego Nie tak by mi cięłzko było Gdy by mi tći nie rułzyło *RejJóz* H2v.

W przen (1) : Rácż [*Panie*] náklónić ku prołżbie mey łwe łáłkáwe włzy/ Gdyż łie do ciebie wciekam we włzytkiey łwey dułzy/ Boć włty [*lege*: ust i] łercá moyego zdráđá nic nie rułzy. *LubPs* D3v.

Przen (1) : A piękne to więzienie ielł poczćiwey dułzy Kiedy krewłkiego ciála niecznota nie rułzy *RejJóz* E5v.

8. *Przyczynić się do czegoś, wywołać coś* (217) :

a. O reakcjach emocjonalnych: pobudzić, poruszyć; też wzruszyć, wzburzyć; *percutere* Vulg; *tangere* Mącz; *movere* Modrz [w tym: kogo (A) (8), kogo, czego (W przen) (6), kogo, co (W przen) a. kogo, czego (W przen) (194)] (209) :

α. O sytuacji, zdarzeniu itp., które wywołało u kogoś reakcję (142) : *RejLas* w. 14, 76; *RejPs* 101, 114v, 115v, 179; *RejRozpr* A4, K4; A ciebie też moja pani niechay nicz nie ruży Czo by cie od prawey wiary też vnoić miało *RejJóz* F2v; Powiedałz też żem kamienny A płacz mię nie ruży *RejJóz* F4v, E3v, E8v, F2v [2 r.], F3, H5, N3v; Toc lię ten clek baczycz niechcze Twarde ma Faraon śercze. Mam przyczyne bych mowyla Cznota mie wtym twa rużyła. *RejKup* g4, D, 15v, Ee; Wszakże ich niemniē i to rużyło co teras będzie powiedáno *MurzHist* R2; Bo nye pomálu mye ruffylá wczoráyíffa rozmowá twoyá około tey nowey wyáry/ álbo náuki Luterŝkyey *KromRozm II* a3; *BielKom* C3; *LubPs* A4v, C3, R5v, T2, cc4, gg6; *GroicPorz* kk4; Azalż nie ŝrogi Niedźwiedz ŝtánie lie s káždego/ Bo ledá krzywdá ruży iuz kochánká tego. *RejWiz* 28; Bo Bog ielt ták można myll/ że go nic nie ruży/ Lecz on przedlię zázwdy wie tu o káždey duży. *RejWiz* 138, 32v, 121v, 122, 165, Cc3; *RejFig* Ee4; *RejZwierz* 50, 110, 114; *BibRadz I* 293d marg; *OrzRozm I*2v; Krolowá [*Izabellę*] to poŝelŝtwo [*Solimana*] bárzo rużyło *BielKron* 313; máłego poŝlá poŝláli [*Polacy*] do Węgier do krolowey/ [...] áby [...] krolewnę poŝlála/ ielli tego nie vczyni/ zá rázem oni o innym pánie pomysla. Rużyła tá rzecz krolowey *BielKron* 379, 109, 112 [2 r.], 113, 119v, 124 (16); *RejAp* 27v; Obáčźze w.m. ielli the [zacną białogłowę] rużyć miála/ ábo zacność domu/ ábo boiazń iákíey okrutnieyŝzey ŝmierci/ ábo oŝlawá/ ábo co tákiego *GórnDworz* Bb2, G; O nędzny Ierolimczyku/ á właŝnieyćiby ŝnadź rzecz Sodomczyku/ przecz cie ty ŝłowá Pánkie nie rużá? *RejPos* 196; Abowiem pátrzay chući człowiczey złoŝciwey/ poki then ŝwięthy człowiek krzcil/ poki kazał á karał ine ludzi/ nic onego złego Krolá nie rużyło/ áni oney márney páníey iego. *RejPos* [323], 10, 13, 26v, 30v, 35v (28); *BielSat* Hv; [ojciec mówi do córki:] Przetoż cokolwiek iedno miedzy námi było/ Iáko mię to ná on czás namniey nie rużyło/ Ták y teraz wiedz pewnie przebacžam wŝytkiego *HistLan* D2v; *RejZwierc* 53v, 73 [2 r.], 80, 87, 160 [3 r.] (12); Namniey ich [*panów rzymskich*] nie rużyły ony proŝby iego [*Koriolana*] *PapPan* Gg2v; *KochPs* 59; *NiemObr* 61; *KochWz* 142; Roznieyŝzych obyczáíow ŝá dzis [!] ŝynaczkowie: [...] Smolinŝk wzięto/ á wđdy ich to namniey nie ruży *BielSen* 18; Ale kogo gryźie mól zákryty/ Nie idźie mu w ŝmák obiad obfity: Zadna go pieŝn/ zadny głoŝ nie ruży/ Wŝyŝtko idźie ná wiátr mimo wŝy. *KochPieŝ* 3, 32; *ArtKanc* K18, Nv; Ani cie tez to rużi/ cos ŝtego Kroleŝtwa dobrem/ Lud ten niewdzietznni Litewŝki ochedozil/ y rozmnozil. *PapUp* F; *Calep* [503]b; Cóż ŝtoicie? płáčliwa rużyła was mowá? *GórnTroas* 47, 51; *GrabowSet* C4v, Dv, F2v, Gv, G3; *GosłCast* 18, 64, 65, 67; O błogoŝłáwiony miłóŝniku bráćíey twoiey. Nie rużyło cię ono złoto/ y dobre mienie/ y czeŝć oná po krolu wtorym być/ y ŝwiát ržádzic/ y v ludzi ták wielká ŝlawę mieć: wŝytkoŝ to porzućil y podeptał *SkarKazSej* 668b; *SapEpit* A2; *KlonWor* 65; *PudłDydo* Bv; [*VegKmita* 12; *NaprJan* C3v (*Linde*)].

ruszyć do czego (1): coby nas inŝzego miało więcey rużyć/ do pohámowánia tey zbytney ŝzacowánia wolnoŝci/ á do poŝtánowienia pewnego ŝzacunku/ iŝcie nie łácnó to powiedźieć. *ModrzBaz* 35.

ruszyć z czego na co (1): Niedbáłoŝć á ŝwawola ktore cnotę głuży/ Káždego s poczćiwych ŝpraw ná łotroŝtwo ruży. *RejWiz* 47.

ruszyć na co (2): Iákoż thy łyzy [biedaka] nie máią onego łądyzego/ Rułzyć ná frogą pomłtę *RejWiz* 123v. Cf *ruszyć z czego na co*.

ruszyć czym (1): *KochTarn* 75 cf *W przen*.

Szereg: »ruszyć a dotknąć« (1): Przyłuchayże łie tu pilno łowom Proroká tego/ iż nie tylko żydá niewiernego/ ále łnadź iuż y onego ktoryby nigdy áni łłychał/ áni rozumiał o obietnicach Páńłkich/ [...] mogłby rułzyć á dotknąć [!]/ iżby mogł wyozumiec [!] o tym Pánu y o łwiętych łpráwach łego. *RejPos* 231.

W przen (7) : Trzecie [przyrodzenie] záłię będye ták złe á łwowolne/ że go żadne przykłády/ áni złe áni dobre/ nie rułżá/ áż mu z brátem kijem mułi łekciá łylábizowác. *RejZwierc* 18v.

Przysłowie: Co Bóg przeýżrzał/ to łye iuż nigdy nie odmieni/ By kto dobrze łwym płáczem rułżył y kámieni. *KochTarn* 75.

Zwrot: »serca (G) (a. serce), w serce ruszyć« (4:1): Czart iż złe iuż o nim thufzył Potym paniá w łercze rułżył Aby gi [Józefa] żwiódł z oney cznoty A w wiódł w rołpac przeż kłopoty *RejJóz* A3v; A łle łch było ktorych to [wskázówki Mojżesza dotyczáce łwiętyni] łercá rułżyło *BibRadz Ex* 35/21; Owa tám było y łłow dołyc/ y namow wymyłłonych/ prołb/ záłobliwych łilá/ ále żadna rzecz záięczego łercá [= człowieka tchórzliwego]/ rułzyć nie mogłá *GórnDworz* O7; Ale was áni wdzięczne łtrony/ Ani zabawki wćielżone Okroćić mogá/ Bo łercá żeláznego/ Coby rułżeło/ nie máłż nic ták wáżnego? *KlonŻal* D; *KochFrag* 47; [Dosyc nam, panie podawca. Ruszyłeł mi prawie serca, Iżec będye częłciiej kazał A wam łie w tym zachowywał. *WierzNauka* 235].

Przen (1) : A ktho łedno dotknie łumnnienia łwego/ á obaczy w nim zátkaná á záłłepiopną tę łwiátłóć w łobie/ o wnełł go rułży/ o wnełł łá mułi wyłtáwić ná łwiecznik *RejPos* 338v.

β. *O łudziach w łtosunku do kogoł: urazić, łniewáżyć, dokuczyć, sprawić przykrołć* (9) : Státecżnych tu nie rułżá/ ktore włtyd łiluiá/ Tylko łame włzeteczne/ w tym łie záwięzuiá. *BielSat* D2.

ruszyć w co (1): Ale kto mię w łiłóć rułży/ Włecznie będye krzyw méy dułży. *KochSob* 61.

ruszyć czym (5): A łełli chcelż łkólżtowác/ w tym wátpienia łwego/ Rułżze łedno czým raczyłż/ Woiewody tego. Naydzyelż łwieżá odpowięđ *RejZwierc* 53; Drudzy záłię łá gdy go [łiłego przyjaciela] czým w onych rozmowach rułżá/ [...] tedy mu łie też bárzo łiełmáczne zdádzá rozmowy tákłe *RejZwierc* 91. Cf »ruszyć łłowy«.

ruszyć w czym (1): á mowię/ żeby łłowy oboiętnymi mácał łey [dworzanin białogłowy] woley/ tho dla tego/ iż gdzieby tho łiewdzięcznie przyięłá/ mogł ono wywroćić/ á pokázác/ że ku łney/ á nie kthey rzecży mowłł/ ábo piłáł: ábowiem pocźciwa białogłowá/ kto łey w tym rułży/ łłułżnie to więc łobie ku krzywdzie weźmie *GórnDworz* Cc3v.

Zwrot: »ruszyć łłowy (łłowem)« = *compellare Mącz* [szyk zmienny] (3): Perstringere aliquem, Łłłtem/ piłániem áłbo łłowem kogo rułżyć/ tknáć go w łádnó/ dáć mu znác *Mącz* 422a, 287d [2 r.].

Szereg: »ruszyć, (do)tknąć« [szyk 1:1] (2): *Compellare aliquando significat, Rułzić/ Dotknąć kogo łłowy. Mącz* 287d; Tangere aliquem, Tknąć rułżyć kogo/ to yełł/ prziciác komu łłowy. *Mącz* 439c.

γ. *O Bogu, który wplýwa na łłdzi* (4) : Tedy Amázyałzá [...] rułżył duch [Spiritus induit Hamasai] iż rzekł/ Twoićełchmy o Dawiđzie *BibRadz* 1.Par 12/18, 4.Reg 3/15; Ale gdy iuż vyrzáł [Symeon] ono łwięte dzieciátko/ o wnełł go rułżył on Duch Páńłki *RejPos* 57v.

W przeni (1) :

Zwrot: »ruszyć ducha« (1): Włóczył Pan iey [Zuzanny] rzewny płacz/ y wnet sie zlitował/ Rużył Duchą w Dánielu/ áby ią rátował. *KochZuz* A4v.

δ. *O czyichś uczuciach i emocjach, które wpłynęły na jego reakcję (54) :* a yłz ty rzeczy nyepotrzebno bilo czinicz przetho bohatemv Czefarzowj nállfemv yego. m. nyepowyedayancz. abigo gnyew nyervlíil. *MetrKor* 46/118; á ták nic mię nieruffy żadny przełtrách [przeciwniká mego gđym pewien nád łobą mocney ręki iego [Pana]. *RejPs* 173, 101; *RejJóz* E2v, E3v [2 r.]; A fnać y Ludzie zuphaly Włóczy na łwieczie naftaly. Iż ich zadni łtrach nieruffy Kałdy łobie dobrze tuży. *RejKup* f3, d5v, k5v, r7; iuż moy miły brácie/ Gdyżeś iest ták cnotliwy/ nie łóldruię ná cie. Bo widzę s twey połtawy iże cie włótyd rużył *RejWiz* 127, 3v, 44v, 50 [2 r.], 122, 134v, 136v; *BielKron* 163v; *RejAp* 98, 120v; O nędzny tedy á mizerny vpáđły człówieczę/ iefliżeś ktory iest iż cie nie rużyłá áni żáłość/ áni pomłtá/ o kthorey iáwnie łłóczył *RejPos* 106v, 30v, 107, 164v, 166, 222v (10); A gdy sie włpokoil [Dawid] we włótykim/ rużyłá go pothym z nowu pychá *RejZwierc* 204v, 74, 211; *BudBib Bar* 3/2; *KochPs* 112; *KochFr* 98; *KlonŻal* D3; Twarz od wćilku/ od wołania włózy/ Pan moy odwrócił/ więc lutość nie ruży. *GrabowSet* Gv; PAnie/ modłá się zá mna/ nie łam prołzę łiebie/ Iednáć łię miłóšierdzie niechce rużyć w niebie *GrabowSet* K3v, S2v; *CzahTr* E4v; *GosłCast* 73; *Pleminius* łákomy/ tám miedzy Pogány/ Proferpini Lokreńłkiey Kołciól záwołány Gđy go do łtárożytnych rużyłá ochotá Skárbow. złupił z pieniędzy/ ze łrebrá/ ze złotá. *KlonWor* 10, 5.

W przeni (3) :

Frazy: »ruszyło serce« (1): A gdy iuż zliczon był lud/ rużyłó Dawidá łerce [*Percussit autem cor*] iego: tedy rzekł Dawid do Pána. [...] *Leop* 2.Reg 24/10.

»ruszy(ł) (a. ruszyć musi (a. miało)) sumnienie« [szyk zmienny] (8): (*did*) Krol sie łęknáwłzi radzi sie łozepha czo ma czynić (–) Wierę mie iakos barzo łumnienie rużyłó *RejJóz* K8v; *RejKup* h8; *RejFig* Aa4; Rużyłó ią [kłamliwą wdowę] łumnienie/ potym sie przyznáłá. *RejZwierc* 26; *RejPos* 107 [2 r.]; *RejZwierc* 267; *GosłCast* 72.

b. *O reakcjach fizycznych i fizjologicznych [w tym: czego (1), kogo, czego a. kogo, co (6)] (8) :*

[*Fraza:* »[kogo] wino ruszy(ł)« = *ktoś upił się winem:* Gđy iuż tedy rużyłó go [Baltazara] wino [*dixit in dulcedine vini*]/ rołkazał przynieść naczynie złote y łrebrne *BibRadz Dan* 5/2 (*Linde*).]

W przeni (2) : Wnidź w me łerce/ [...] Bym [...] Do przybytkow twoich/ prołto był wiedziony. Tám załłon nie będzie/ tám łię tálęmnice Odkryiá: [...] tám głóđ/ łiężki duży Nie będzie: á łmyłłow/ prágnienie nie ruży. *GrabowSet* O3v.

Zwrot: »głowy (G) ruszyć« (1): DZiwna w głowie niepogodá/ Kiedy iey ruży iágodá [*tj. wino*]. *PudłFr* 21.

α. *Spowodować dolegliwość, chorobę; operari Cn (6) :* Iuż sie wicher áni grom o łię nie pokułsi/ Ani żadna Płánetá/ wierz mi cie nie ruży. *RejWiz* 152.

Frazy: »[kogo] powietrze ruszy(ł)« = *kogoś dotknął paraliż; percussus est PolAnt* [szyk zmienny] (3): Cełtns [!] iefłh ołobne lekarłtwo połilájące łuche żyły/ á nawięcey gđy kogo powietrze rużyłó *FalZioł* I 35b; *Cum unum atque alterum pestis perculit*, Gđy yednego y drugiego powietrze rużyłó. *Mącz* 290d; *BudBib* 1.Mach 9/55; [*BielKron* 1597 318 (*Linde*)].

αα. *Wywołać przeczyszczenie lub wymioty w celu oczyszczenia organizmu (2)* : *RejKup* q7; Stárzy lekarze ták żywot przepufzczáli: Dáli choremu ciepłą wodę tylko pić: iefli to nierufzyło/ Winá miodu przymieszáli *SienLek* 37v; [Wrócánié téż té ziórná pobudzaią/ á wżákóz ciężka to purgácia/ [...] przeto dobrze dofyc pić íześć ziórn/ á iefliby nierufzely/ potym więcéy *UrzędowHerb* 215b].

9. *Rozpocząć coś, zacząć coś robić a. czymś się zajmować (21)* :

a. *O konfliktach zbrojnych (12)* :

Zwrot: »ruszyć wojnę, walki (*G po przeczeniu*)« = *oppugnare, pugnare PolAnt* [szyk zmienny] (11:1): By był Gedeon nie miał wiary/ tedyby był nie rufzył walki przeciw nieprzyaciółom ktorých liczbá y moc byłá bárzo wielka. *BibRadz* I 138d *marg*; Co wyrozumiałwzy Demetryufz Krol/ zebrał bárzo wielkie woýfko/ y rufzył woynę [*et exiit in occursum ei in bellum*] przeciwko iemu [*Aleksandrowi*]. *BibRadz* 1.*Mach* 10/2, *Deut* 23/9, I 143c *marg*, 4.*Reg* 18/13, 3.*Esdr* 4/4, 1.*Mach* 11/55; Ná ten czas Tryfon chciał krolowác w Azyiey [...]. Lecz boiác fię że Ionátás nie dopuści mu tego/ owlzem woynę rufzy przeciw niemu/ ízukał tedy drogi/ iákoby go poimał y zámordował. *BudBib* 1.*Mach* 12/40, 1.*Mach* 12/54; będzie w mocy nálfzý zá Dekretem tego Séymu rufzyć woynę póspolitá [*generalem belli motionem facere JanStat* 691]: gđzieby tákowa nawálna potrzebá przyfzłá *SarnStat* 124 [*idem* (2)] 298, 424; [*BibRadz* 2.*Mach* 11/2 (*Linde*)].

b. *Zacząć mówić o kimś a. o czymś, omówić, poruszyć temat [w tym: czego (3), co (1), kogo, czego a. kogo, co (4)] (9)* : Ten fię gđzes muflał [!] napufcić I chce teraz niedznik [!] ruflycz Onych ípraw czo Swięczj mieli *RejKup* x3v, m6v; A iżbym tych domowych rzeczy/ co ie káždy ná pálcach wyliczy/ nie wípominał/ rufzę troché towárow cóś nád dwádzieściá nálfzych włáfnych *GostGospSieb* +4; *VotSzl* B4v.

ruszyć czym (1): *Perorare in aliquem, Rufzić kogo rzeczą/ ná końcu rzeczi mówić przeciwko komu. Mącz* 270a.

Ze zdaniem dopełnieniowym (1): Iefli [syn] ínadz bárzo Wenufá przygláda/ od nyego nyechay go [ojciec] oderwye/ á żonę mu nyech zrái. [...] Ale o ktorymby to czáfie vczynić myał ocyec fynowi yeffczefmy nic thego nye rufyli. *GliczKsiąż* P2v.

W porównaniu (1): Kto wlfucha tey íerdeczney przeftrógi nie ítráci. Bo tu yák ku przypowyeści vcho íklónić muflę/ A gadki íwey pod pokrywká yák w yákyye grze rufię *LubPs* N2.

Szereg: »ruszyć a zamyślić« (1): *Movere ac moliri aliquid, Rufzić á zamyflić co tákowego Mącz* 233d.

α. *Wytknąć, wypomnieć (1)* : [*wszetecznik*] Niedba iż przedał wolność/ przedał cnotę duflę/ Acz ínfzych przypádłóści iefzcze mu nie rufzę. *RejWiz* 174v.

10. *Dokuczyć, sprawić ból (o dolegliwościach i chorobach) [w tym: kogo (A) (1), kogo (A a. G) (7)] (8)* : *FalZioł* IV 33d; Piyánicę iednego kwártaná rufzylá/ Więc mu k temu prágnienie wielkie vczyniła. *RejFig* B2; Krol będac v Lwowá/ rufzylá go febrá muflał zoftác *BielKron* 406v, 219, 387; Weźmi oleiu ceglánego/ á zmiélfzay go z íokiem bylicowym/ day tego truneczek wypić chorému/ gdy go ma zimno [*tj. febra*] rufzyć/ á będzie zdrów *SienLek* 140.

Fraza: »brzuch [kogo] ruszył« = *ktoś miał rozwolnienie (1)*: Xántus nie długo w láźni był/ A hnet wyfzedł iedno fie zmył: Idác tedy brzuch go rufzył/ By go vlzyć vśieść mufl. *BierEz* D3v.

Przen (1) : A ták moy miły brácie/ iefzcze z młodu w łobie/ Czyń gwałt/ á niech cie mární ten áfekt nie łkrobie. Vřzyřłz iż tego nigdy żáłowác nie będyeřłz/ Kiedy tego márnígo molu s łercá zbędyeřłz. A gdy cie ten wrzod [tj. *kłopot*] ruřzy/ przyłoř nań rozumu *RejWiz* 192v.

11. *Usunąć z urzędu, odebrać stanowisko i przywileje; movere Mącz, Modrz [w tym: kogo (G) (1), kogo (A) (1), kogo (G a. A) (5)] (7)* : Argentyná miáłto/ pořłáli teř łwego pořłá Dáwidá Miegiá ná Syem do Spyry/ ktorego zřády precř wygnano (*marg*) Argentińłkie pořły ruřzono (–) *BielKron* [206]; ále niechay ruřzą mnichá/ kłiędzá/ páná/ łtárořty/ Woiewody/ áłbo vrzędniká iákiego/ áłbo theř łzwagrá/ zięciá/ áłbo powinowátego iákiego/ wnet vřlyřzyřłz přętká obmowę *RejZwierc* 36v.

ruszyć z czego (4): Po wyřciu Cřyrwonki z Máryeburgu/ přełořon iefł ná Stárořtwo Máłborłkie Sćibor Chełmłki/ kthorego potym rychłó łniego ruřzono *BielKron* 392; iefł v nas přáwo o łzołtyřie niepożytecznem/ áby go ruřzono z iego łtanu/ y zmáiętnořci łkupiono. *ModrzBaz* 99, 31v. *Cf Zwrot*.

Zwrot: »ruszyć z miejsca« [w tym: o co (1)] = *loco movere Mącz* [szyk zmienny] (2): Sędziow niemořem z łwych mieyłc ruřzyć/ otę rzecz poki niebędzie ná nię [łege: nie] inřza Inkwizycia *BielKron* 221v; *Mącz* 196b.

12. *Powierzyć jakąś funkcję, nadać komuś urząd [co na kogo] (1)* : [Józef mówi do faraona:] Mogá łie yłcie cieřzyć ktorzy mu [Bogu] duřaią łż on tak powařny łtan na nędznika [tj. *wysoki urząd państwowy na Józefa, niedawnego więźnia*] ruřzył Y łcie [łege: iřcie] kto mie wćzora znał tak otym nie tuřzył. *RejJóz* Lv.

13. *Powołać pod broń, zmobilizować; zarządzić pospolite ruszenie [kogo (A)] (8)* : *BielKron* 423v; Krol [...] zebrałřy łud łłuřebny z Czech/ z Słáská/ y z Moráwy zá pieniádze/ tákże Polłkie powiáty ruřzywřly/ Zamki wřzyłtki w Pručiech ofádził *StryjKron* 627, 612; A IESLIBY [*banita*] vpornie w łwym předřięwzięciu łtał, tedy łzláchtę onęgo powiátu ma Stárořtá ruřzyć, y z áppáratem woiennym. *SarnStat* 545.

ruszyć czym (1): Ná drugi rok/ tho iefł 1520. ruřzono Słachtę y Rycerřtwo Polłkie pořpolitą wypráwą *BielKron* 418.

ruszyć skąd (1): Więcey z niego [łże wyposařonego na wypráwę wojenną] łzkody/ niř pożytku Rzeczypořp(olitej) rořcie? [...] wřzákęmy łię tego nápátrřyli ná Rádołkowłkiey wojnie/ gdy było Podłářzány z domu ruřzono. *GórnRozm* K4.

Zwrot: »ziemię ruszyć« (2): Tákże teř Krolá brác ná wojnę/ á ziemię wřzyłtkę ruřzyc/ iefł to nic inego/ iedno łádzić ná ieden łáncz wřzyłtko co małz ná łwiećie. *GórnRozm* A2v; *SarnStat* 131; [tam [na zjeřdzie w Woginiu] się w tej wielkiej rzeczy [...] namówi, jeśli przyjdzie ziemię ruszyć a czym pana hejtmana posilić, aby nieprzyjaciel nie rozciągał się po myśli swej *ListyZygmAug* 1568/558].

14. *praw. Zaskarżyć, zakwestionować orzeczenie sądu; derogare, movere JanStat [kogo (G a. A)] (11)* : (*nagł*) Kto Podkomorzęgo ábo iego Komorniká nieřłuřnie ruřzy, co mu dáć ma. (–) GDy kto nieřłuřnie nágáni łkázánię Podkomorzęgo/ ma dáć mu zá winę łzeřć grzywien *SarnStat* 468, 475.

ruszyć do kogo (1): *Item*, iáko Komorniká ruřzyć do Podkomorzęgo: y iáko přyzpozwać *intra annum ad tranřlápřum termini*. *SarnStat* 469.

ruszyć o co przed kogo (1): Formá iáko ruřzyć Podkomorzęgo, y o co před Krolá. *SarnStat* 469.

Zwrot: »sędzię ruszyć« [w tym: na co (1), w czym (= w sprawie czego) (1)] = *iudicem inculpare a. movere, iudici derogare JanStat (6)*: ieliby sie komv niepodobala skazn sędzię, moze go rufyecz na wieczę vedlia obyczaya prava a statutow staradawnych o Ruffeniv napiśfanych *ComCrac 17*; [prokurator ma moc] ftronę Pozwem Nadwornym pozwać/ sędzięgo rufzyć / y wzyfłtko czynić/ co ku obronie sprawy ięgo przynależy *SarnStat 143 [idem 571, 761]*; Ięfli kto będzie łobie co przeciwko Sędzióm brał/ y onęgo rufzy: tedy tylko ona rzecz w której Sędzięgo rufzył nie ma bydz sędzona *SarnStat 796, 571, 761*.

Przen (1) :

Fraza: »diabli ruszą« (1): A spowiednik za vchem nadobnie mu [apelujęcemu] tufzy. Rufzayze iuz poki chcefz/ aż cie dyabli rufzą Sámego/ á pamiętne zapłácisz im dużę [tj. umrze, zanim doczeka się rozpatrzenia apelacji]. *RejWiz 123v*.

II. Intransit. (15) :

1. Wyruszyć, zacząć się przemieszczać; commovere se Mącz (5) : Ale wnet nález lamentsy vftaná/ Gdy łodzie rufzą/ á wiatry náftaná *GórnTroas 67*.

ruszyć dokąd (1): Si me in Asiam commovero, Ięfli sie pomknę/ Rufzę do Afiey. *Mącz [234]b*.

W przeciwstawieniu: »zostać ... ruszyć« (1): iuz ty tu zoftañ/ á ia dáley rufzę/ Aż do łámego Bethel/ miálfteczká iść mużę. *HistHel D2v*.

Zwrot: »koniem ruszyć [ku komu]« (1): przetho [hetman Paweł Tomory] koniem rufzywzy ku krolowi iął rádzic aby kazał Krol dáć znák ku podkaniu *BielKron 307v*.

Przen (1) :

Zwrot: »nazad ruszyć« = *cofnąć się (1)*: á mnie ferce tufzy/ Ze mój nieprzyaciél wrychle nazad rufzy *KochPs 82*.

2. Rozpocząć coś, zacząć coś robić (1) : A on [zakochany] przedię o łobie ięft tákiey nádzyeie/ Iż żaden nádeń nie ięft [...]. A gdy ięfcze ow błaznek (*marg*) Wenufow błazen w miłości (–) coś go widzyał rufzy/ Iuz tám nie ieden kłopot w tákiey nędzney duży. *RejWiz 41*.

3. praw. Apelować, odwołać się od wyroku sądu; appellare, incurrere JanStat (9) : *RejWiz 123v*; Stroná przeciw ktoreby sędzia skazń vczynił tak ma rufzyć/ Pánie sędzia skazni tey niespráwiedliwey ktorą vczynił za práwną nieprzyimuię *UstPraw C2, C2*.

ruszyć przeciwko komu (1): ieliby [ktoś] áppelláciiey w czásie tym/ który [...] będzie náznáczon nie będzie chował/ álbo w rzeczy fwéy vpádnie: tedy niech ftronie przeciwko/ którę rufzył/ winę ftrácenia rzeczy y zapłácenia nakładów przepádnie. *SarnStat 1127*.

Zwrot: »na sejm ruszyć« [w tym: o co (1)] (2): *RejZwierz 100v*; Kiedy o namnieyżę rzecz kazdy na Seym rufzi/ [...] Kto tak żelazney głowy/ albo tak cirpliwy/ Zeby mogł wżitkich słuchać/ i uznać kto krzywy *KochSat B2v*.

Szereg: »ruszyć albo apelować« (1): ále y owfzem będzie wolno Sędzióm Ziemfkim téz o wielką fumnę sędzić/ gdyż będzie káždęy ftronie wolno rufzyć álbo áppellować [cum licebit unicumque partium appellare *JanStat 491*]. *SarnStat 720*.

Przen (2) :

ruszyć od czego (1): Możeć v inŝyich ŝadow dobrze ŝobie tuŝyć/ Lecź od Páńŝkich dekretow bárzo trudno ruŝyć. *RejWiz* 124v.

Zwrot: »na sjem ruszyć« (1): Bo on ŝędzja ŝeymowy [*tj. Bóg*] inák będye rządzil/ Ktory ápellácie wiecznie będye ŝadził. Iuź tám pewnie ná wiece ni ná ŝyem nie ruŝyŝ/ Zá rázem poŝŝeŝyą nędzniku dáć muŝilŝ. *RejWiz* 122v.

Synonimy: I.3. wygnąć; 4. dotknąć, dotknąć się, tknąć; 6. użyć; 7.a. uszkodzić, zepsować; 8.a. pobudzić, wzbudzić, zapalić; 14. naganić, odwołać się; II.1. postąpić, pość; 2. począć, rozpocząć.

Formacje współrdzenne: ruszyć się, naruszyć, naruszyć się, poruszyć, poruszyć się, wzruszyć, wzruszyć się, zruszyć, zruszyć się; ruchać, ruchać się; ruszać, ruszać się, naruszać, obruszać, obruszać się, poruszać, poruszać się, wzruszać, wzruszać się, zruszać, zruszać się; poruszywać, poruszywać się.

Cf **RUSZENIE, RUSZONY**

ALKa, MN